

عوامل موثر بر فساد در کشور های عضو اوپک با تاکید بر وفور منابع و فضای سیاسی با بهره گیری از رهیافت گشتاور های تعمیم یافته (۲۰۰۰-۲۰۱۴)

صولت زارع

دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ارومیه ، گروه اقتصاد، ارومیه، ایران

solat.ir@gmail.com

دکتر محمود بابازاده

دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ارومیه ، گروه اقتصاد، ارومیه، ایران

babazadeh_ma@yahoo.com

چکیده

وابستگی دولت به درآمدهای زیرزمینی و عدم وابستگی دولت به درآمدهای مالیاتی که دولت را در مقابل مردم ملتزم به پاسخگویی می کند باعث شده است که دولت منابع زیرزمینی را مایملک خود بداند و یک نوع احساس بی نیازی به مردم احساس کند. این احساس بی نیازی دولت به مردم موجب می شود که دولت به هر شکلی که خود صلاح می داند بر روی درآمدهای نفتی مانور دهد. دولت نیاز کمتری به ایجاد موسسات در سامان بخشیدن به بخشهای مالیات و تولید نسبت به بخش منابع می بیند و این به توسعه نیافتن اقتصاد می انجامد. در مطالعه حاضر رابطه میان این دو مقوله در کشور های عضو اوپک با استفاده از روش های گشتاورهای تعمیم یافته طی دوره ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۴ بررسی می شود. در کنار رانت های نفتی و مواد معدنی (به عنوان معیارهای فراوانی منابع طبیعی) از متغیر های دیگری نظیر درگیری های داخلی ، توسعه انسانی ، اندازه دولت و دموکراسی استفاده شده است. بر اساس نتایج بدست در بین متغیر های مورد بررسی شاخص توسعه انسانی ، دموکراسی و وفور منابع به ترتیب مهمترین عوامل موثر بر فساد در کشور های عضو اوپک می باشند.

واژگان کلیدی: فساد، وفور منابع، دموکراسی، کشورهای عضو اوپک

مقدمه

یکی از مباحث مطرح در مطالعات علوم اقتصادی و سیاسی این است که رانت های منابع با فساد و بی ثباتی دولت ارتباط دارند. رانت منابع از نبود رقابت در بازار محصولات ایجاد می شود و فساد اداری را تشدید می کند . در بسیاری از کشورهای در حال توسعه ، با وجود آنکه فسادها نقش مهم و مؤثری در به وجود آمدن چرخه های فقر و شکست سیستم های اقتصادی دارند، به طور جدی با آنها مبارزه نمی شود. بسیاری از دولت ها از قانون اساسی خود که میراث نسل های گذشته بوده فاصله گرفته اند. همچنین کشورهایی وجود دارند که به نوعی توسط رهبران قبيله ای اداره می شوند و اغلب فاقد ساختار قدرت مرکزی با نفوذی هستند. به طور کلی در شکل گیری فساد، ساختارهای اقتصادی و سیاسی از عوامل مؤثر است. صادرات نفت در کشورهای تولید کننده نفت، امکان ایجاد شفافیت در هزینه ها و درآمدهای صنایع نفت و انرژی این کشورها را دشوارتر می سازد در حالیکه درآمدهای فراوان نفتی همواره کانون فساد اقتصادی در کشورهای تولید کننده نفت بوده است، بالا رفتن کم نظیر بهای جهانی نفت خام طی چند سال اخیر بی گمان احتمال فساد و اختلاس را در این کشورها افزایش خواهد داد.

امروزه قراوانی منابع طبیعی و فساد اداری از مقولات مهم و مورد توجه اقتصادی به ویژه در کشورهای در حال توسعه است. رابطه میان فساد و منابع طبیعی به دو صورت است؛ یکی، وجود منابع طبیعی علت فساد است. به بیان دیگر، درآمد های سرشار حاصل از منابع، باعث ایجاد رقابت میان گروه های اجتماعی مختلف می شود که خود سطوح بالاتری از رفتار رانت جویی را به دنبال دارد. دیگری، فساد ممکن است در خود سیستم مدیریت منابع طبیعی رخ دهد و منجر به استفاده غیر بهینه از این منابع و عملکرد ضعیف در بخش رشد اقتصادی و یا کاهش فقر شود (کلستاد و دیگران، ۲۰۰۸).

فساد^۱ در معنای وسیع آن عبارت است از استفاده نادرست از اختیارات اعطا شده در جهت منافع شخصی. از دید منتسکیو^۲ فساد یک سیستم سیاسی خوب و صحیح را به یک سیستم سیاسی زشت و ناپسند تبدیل می نماید (Kordeloo, 2005). و به عنوان یکی از مهم ترین موانع در راه پیشرفت اقتصادی، محسوب می شود که موجب ناکارآمدی سیاستهای دولت می گردد و باعث کاهش سرمایه گذاری و در نتیجه کاهش رشد اقتصادی خواهد شد.

افزایش سطح دموکراسی، ارتباط بین المللی کشورها و ظهور سازمان شفافیت جهانی، منجر به شناخت بیشتر این پدیده در سطح جهانی شد. دو رویداد بزرگ در دهه گذشته ، یعنی بحران اقتصادی شرق آسیا و رسوایی در زمینه فساد همراه با دخالت مقامات رده بالای دولتی، آگاهی عمومی درباره تأثیرات تباه کننده فساد را افزایش داد. چنانچه در نظرسنجی ها همواره به عنوان بزرگ ترین مشکل از آن یاد شده است و در سطوح اقتصادی به عنوان عاملی دخیل در بحران مالی شرق آسیا محسوب می شود (Vini koomar & Imil pi, 2010).

فساد یک پدیده ناهنجار اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است؛ پدیده ای که کم و بیش، در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه وجود دارد. از آنجا که این پدیده از مهم ترین موانع پیشرفت و رشد اقتصادی کشورهای در حال توسعه شمرده می شود، ریشه یابی و برخورد با آن به طور جدی احساس می گردد.

شواهد تجربی زیادی وجود دارد که منابع طبیعی می توانند به جای موهبت (نعمت) به بلا تبدیل شوند. کشورهایی که دارای منابع طبیعی فراوان هستند به طور متوسط در مقایسه با سایر کشور های فاقد، رشد کمتری دارند. پدیده ای که به نفرین

¹ Corruption

² Montesquies

منابع شهرت یافته است با رفتار رانت جویی ارتباط دارد. البته شواهد زیادی از کشور های غنی از منابع مثل بوتسوانا و نروژ نیز وجود دارد که مغایر با این پدیده است (کلستاد و دیگران، ۲۰۰۸).

اولین امری که در ممانعت از وقوع فساد به عنوان یک عامل پیشگیری می تواند مؤثر باشد، بررسی علل فساد در جامعه است. فساد ممکن است مسأله ای ناشی از ساختار سیاست و اقتصاد کشورها باشد یا ریشه در فرهنگ و قواعد اخلاقی داشته باشد؛ اما دلایل، اشکال و نتایج حاصل از این مشکل در هر کشور شکل مخصوص به خود دارد. تفاوت ها از لحاظ سازمان های قانونی و سیاسی، میزان توسعه اقتصادی و ارزش های اجتماعی تأثیرات متغیری را در مقابله با فساد در پی دارد. بنابراین برای شناسایی و کنترل فساد تنها نباید به نقش متغیرهای اقتصادی پرداخت. از این رو در این رساله، ضمن بررسی تاثیر متغیرهای اقتصادی بر فساد، به نقش وفور منابع در کنار متغیرهای سیاسی از جمله دموکراسی، با استفاده از فنون داده های تابلویی توجه می گردد.

هدف اصلی این رساله، شناخت پدیده فساد و شناسایی وابستگی فساد با برخی از متغیرهای اقتصادی و سیاسی از جمله وفور منابع و دموکراسی است. رابطه بین وفور منابع با فساد یک موضوع مهم در اقتصاد توسعه است، که تحقیق مذکور با استفاده از رویکرد داده های تابلویی تأثیر این عامل مهم بر فساد در کشور های منتخب اوپک مورد بررسی قرار می دهد.

مبانی نظری

بانک جهانی (۱۹۹۹) فساد را این گونه تعریف کرده است: فساد سوءاستفاده از منابع عمومی برای منافع شخصی است. بدیهی است که همیشه سوءاستفاده از منابع و امکانات دولتی، صرفاً برای منابع شخصی نیست. بلکه می تواند در راستای تأمین منافع یک حزب و تفکر سیاسی خاص، طبقه خاص، دوستان یا آشنایان خود باشد. فساد ممکن است سوءاستفاده یک جانبه در ادارات دولتی از جمله اختلاس، پارتی بازی و... یا سوءاستفاده در روابط میان کارگزاران بخش های خصوصی و دولتی مانند رشوه، اخاذی، کلاهبرداری و تقلب، اعمال نفوذ به خصوص در مناقشه ها باشد. فساد معمولاً در تمام ادارات سیاسی و بوروکراتیک به صورت کوچک با بزرگ، سازمان دهی شده یا نشده می تواند وجود داشته باشد (مهرگان و محسنی، ۱۳۹۱).

از آنجایی که فساد مبادله ای پنهانی و مخفی است، بنابراین اندازه گیری و مشاهده آن مشکل خواهد بود. اما برخی از سازمان ها و نهادها از جمله بانک جهانی، سازمان شفافیت بین الملل و بنیاد پرایز واتر هاوس کوپر در تلاشند تا شاخص های فساد را محاسبه کنند و در تمام این موارد یافته ها بر اساس نظرخواهی از شهروندان، کاسبان و اندیشمندان بوده و نتایج به دست آمده بیش تر بر اساس ادراک است که البته به نوبه خود قابل اطمینان بوده و اعتبار محاسبات آن ها در طول زمان مورد تأیید بسیاری از مراجع قرار گرفته است (معاونت پژوهش های اقتصادی مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۸۶). یکی از شاخص های پیچیده و در عین حال رایج در تحقیقات و مطالعات مربوطه به فساد اقتصادی، شاخص ادراک فساد (CPI) است که از جامعیت بالایی برخوردار است. چرا که در محاسبه آن جنبه های مختلف فساد - که از منابع مختلفی جمع آوری می شوند - مد نظر قرار می گیرند. سازمان شفافیت (TIO) هر ساله با ارائه گزارشی، کشورهای مختلف را با محاسبه شاخص فساد مربوط به آن ها امتیازبندی می کند. شاخص CPI، بین دو عدد صفر (حداکثر فساد) و ۱۰ (حداقل فساد) قرار دارد.

- عوامل موثر بر فساد

پژوهش‌های متعددی، تأثیر زیان بار فساد بر توسعه را نشان داده‌اند که ریشه‌یابی عوامل فساد واجب می‌گردد. از نظر برخی از متفکرین، ریشه فساد را در شرایط و عوامل اجتماعی نظیر فرهنگ، سیاست و موقعیت اجتماعی می‌دانند (Abolhasani, 2007). سه متغیر عمده سیاسی از جمله: نحوه تقسیم، قدرت سیاسی، میزان آزادی سیاسی و میزان ثبات سیاسی می‌تواند بر میزان فساد تأثیرگذار باشد. به عبارتی، ساختار سیاسی جامعه، میزان قدرت و مسئولیت سیاستمداران را تعیین می‌کند و از این طریق بر منافع و هزینه‌های فساد بر هر سیاستمدار موثر خواهد بود. از عوامل فرهنگی و اجتماعی تأثیرگذار بر فساد مالی نیز می‌توان به ضعف وجدان کاری و انضباط اجتماعی، ناآگاهی یا آگاهی کم مردم از حدود وظایف و فعالیت دستگاه‌ها و ناکارآمد بودن نظام تأمین اجتماعی اشاره نمود. در بخش اداری و مدیریتی نیز عدم وجود شفافیت و پاسخگویی در فعالیت‌های نظام اداری، مشکلات اقتصادی کارکنان، توزیع نامناسب درآمدها، عدم ثبات مدیریت و عدم امنیت شغلی کارکنان، اعطای اختیارات زیاد و قدرت بیش از حد و سوء استفاده از آن، نارسایی و پیچیدگی قوانین و مقررات، عدم وجود نظام تشویق و تنبیه مناسب اداری، نبود نظام شایسته سالاری و نظایر آن‌ها را می‌توان علل گسترده فساد مالی برشمرد (Sadeghi et al, 2010). در ادامه مهمترین عوامل موثر بر فساد آورده می‌شود.

۱- بررسی تأثیر وفور منابع بر فساد

در کشورهای سرشار از منابع اغلب حفظ قدرت از طریق اختصاص عایدی بخش عمده‌ای از منابع به تعدادی از افراد مهم به عنوان رشوه بسیار موثرتر است تا به کار انداختن این منابع در خدمت سیاست اقتصادی رو برد در یک محیط رقابتی برنامه ریزی شده. در این کشورها مبالغ بسیار هنگفتی از سرمایه بر سر اینگونه مفاسد سیاسی هزینه می‌شود. دولت نیاز کمتری به ایجاد موسسات در سامان بخشیدن به بخشهای مالیات و تولید نسبت به بخش منابع می‌بیند و این به توسعه نیافتن اقتصاد می‌انجامد. از طرفی وجود مناطق آزاد مالیاتی بهشت امنی برای سیاسیون فاسد ایجاد می‌کند تا درآمدهای نامشروعشان را پنهان کنند.

۲- بررسی تأثیر اندازه دولت بر فساد

فساد ریشه در فعالیت‌های دولت، بویژه قدرت انحصاری و نفوذ اختیارات آن دارد؛ از این رو بین میزان فساد و نحوه دخالت دولت در امور اقتصادی و شدت گسترش فساد اداری رابطه مستقیمی وجود دارد (Habibi, 1996). سطح دستمزدها در بخش دولتی به عنوان مهمترین عامل اثرگذار بر فساد اداری است. چنانچه اسرلایندیک (۱۹۹۸) معتقد است که کم بودن میزان فساد مالی در سوئد را تا حدودی می‌توان به دلیل بالا بودن میزان حقوق مدیران بالا مرتبه دانست (Sadeghi et al, 2010). بنابراین فساد را باید نوعی عارضه از ضعف بنیادین دولت به شمار آورد، اگر چه از تعریف بالا، فساد با فعالیت دستگاه‌های دولتی و به ویژه انحصارات دولتی و بویژه انحصارات دولتی پیوند دارد، ولی حذف کامل دولت، واقع بینانه نیست و علاوه بر این، فساد در بخش خصوصی هم دیده می‌شود. نکته مهم این است که صرف اندازه و مداخله دولت نمی‌تواند عامل اثرگذاری در فساد باشد،

بلکه مداخله دولت زمانی سبب افزایش فساد می شود که دولت در سازوکار بازار اختلال ایجاد کند یا بازار سیاه رواج پیدا نماید (Sameti et al, 2006).

۳- بررسی تأثیر دموکراسی بر فساد

دموکراسی که میانگین شاخص های حقوق سیاسی و آزادی مدنی است، به عنوان یک عامل سیاسی که بر فساد تأثیر دارد، در نظر گرفته شده است. حقوق سیاسی، شامل انتخابات دموکراتیک، قوه قانون گذاری، احزاب مخالف و آزادی مدنی، شامل رسانه های گروهی آزاد و مستقل، آزادی بیان و تشکل اجتماع، با فساد همبستگی منفی دارند. اگر چه هیچ نظامی مبرا از فساد را نمی توان یافت، اما بین میزان فساد، مردم سالاری و سطح توسعه یافتگی یک رابطه وجود دارد. بدین معنی که هر چه سطح توسعه یافتگی بالاتر و میزان دخالت و مشارکت مردم در تعیین سرنوشت و نحوه مدیریت جامعه بیشتر باشد، به همان نسبت فساد قابلیت بروز کمتری می یابد (Treisman, 2000). جانستون (۲۰۰۰) نیز تأکید می کند که کنترل بیش از حد شهروندان باعث کاهش اعتماد آن ها و افزایش فساد می شود. اگر چه فساد در جامعه دارای آزادی مطبوعات نیز وجود دارد، اما باید گفت آزادی مطبوعات و مردم سالاری این تضمین را می دهد که در صورت وقوع، فساد پنهان نمی ماند؛ از این رو این افشاگری ها می تواند از رشد و گسترش فساد جلوگیری کند. در کشورهای دموکراتیک سیاستمداران همواره «پاسخگو» به مردم و احزاب مخالف می باشند و به منظور کسب آرا در انتخابات برای مردم ارزش بسیار فائلند. زیرا رقابت احزاب شدید و کوشش برای آشکار کردن رسوایی حزب مقابل از طریق رسانه ها نسبتاً زیاد است. اما در کشورهایی که دارای دولت خود کامه هستند گروه های فشار با دادن رشوه به سیاستمداران به راحتی قوانین و لوایح تأمین کننده منافع خود را به تصویب می رسانند. بنابراین از این طریق فساد افزایش می یابد (Rafipoor, 2009).

- انواع فساد

در این مبحث، پدیده فساد در سطح جهان بر اساس شرایط حاکم بر کشورها بررسی خواهد شد. بی تردید فساد پدیده ای جهانی است و هیچ جامعه ای، تحت هیچ نظامی نمی تواند از فساد و پیامدهای آن ایمن باشد. اگر درباره علت این فراگیری و عمومیت سوال شود، می توان به این پرسش به این صورت پاسخ داد: از آنجا که ریشه های فساد و زمینه های فساد را در جوامع مختلف یکسان است، فساد نیز به منزله محصول واحد این ریشه های مشترک، به طور طبیعی در همه جا رشد خواهد کرد. اما انواع مختلف ظهور فساد و همچنین شدت و فراگیری آن به مناسبت تفاوت های جوامع در ساختارهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی متفاوت خواهد بود (Kaufman, 1997).

تفاوت جوامع در زمینه های فوق و بویژه در بعد ارزش های اعتقادی و فرهنگ اجتماعی، طرز تلقی و تعریف مفاهیم و پدیده های اجتماعی را نیز در نزد جوامع به طور مستقیم تحت تأثیر قرار می دهد. برای نمونه «فساد اداری در غرب به وجود نارسایی در عملکرد و بازده دولت تعریف می شود، اما در برخی کشورهای در حال توسعه به سادگی ممکن است این نارسایی ها با ارزش های مثبت فرهنگی یا وفاداری قبیله ای و خانوادگی توجیه شود» (محمدراده، ۱۳۷۴). مثلاً استخدام نیروی مازاد بر نیاز که کارآیی را کاهش می دهد به دلیل مشکلات اجتماعی، فقدان کارآیی را توجیه می کند یا رعایت نکردن اصل شایستگی در استخدام های

مبتنی بر روابط نیز از سوی جوامع سنتی مثبت ارزیابی می شود. در خصوص پراکندگی فساد در هر یک از دو گروه جامعه مورد بررسی (کشورهای در مسیر توسعه و کشورهای توسعه یافته) می توان گفت که فساد در کشورهای صنعتی و ثروتمند، بیشتر در رده های بالای قدرت تمرکز است در حالی که به نظر می رسد در کشورهای در حال توسعه، فساد تمامی سطوح زندگی اقتصادی و اجتماعی را در بر می گیرد (مبلومیادانا، ۱۳۷۵).

هر چند فساد در همه جا وجود دارد در کشورهای در حال توسعه که ساختارهایی سست و آسیب پذیر دارند به مراتب زیان بارتر است، زیرا اثرات مخربی در حقوق مالکیت، قوانین و انگیزه های سرمایه گذاری بر جای می گذارد. به عبارتی می توان گفت فساد نهادی شده که (آنگونه که در کشورهای در حال توسعه مشاهده می شود) اصلاحات سیاسی و اقتصادی این کشورها را تهدید می کند (کلینتگارد، ۱۳۷۵: ۳۵). در سطور زیر نگرش تطبیقی ما به فساد به تحلیل این پدیده با توجه به تفاوت های موجود در ساختارهای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی هر یک از کشورهای مورد بحث، متمایل خواهد بود. (Joshua & Christian, 1999)

روش تحقیق

در این تحقیق با رویکرد جدید به تاثیر وفور منابع بر روی فساد در کشور های منتخب از اوپک از منظر اقتصاد سیاسی پرداخته می شود. در تحقیق حاضر برای استحکام نتایج خروجی از روش استاندارد اقتصاد سنجی با استفاده از نرم افزار های Eviews ۹ استفاده می شود. و براساس نتایج بدست آمده سیاست هایی در راستای کاهش فساد در جهت پیشبرد اهداف رشد و توسعه اقتصادی، پیشنهاد می گردد. این مدل برگرفته از مطالعات راجح ارزکی^۳ و دورالدورگیلفاسون^۴ (۲۰۱۳) می باشد.

فرمول (۱) مدل مفهومی ریاضی تحقیق:

$$Corruption_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 conflict_{it} + \beta_2 Govit + \beta_3 Resit + \beta_4 DEMt + \beta_5 HDI_{it} + \varepsilon_{it}$$

نکته: منابع آماری برای ایران و کشورهای عضو اوپک از یک سامانه استخراج شده است.

(متغیر وابسته): متغیر فساد (شاخص ادراک فساد CPI)^۵ برای کشور i در زمان t

شاخص ادراک فساد برگرفته از سازمان شفافیت بین المللی^۶ امتیاز (ریسک بالا ۰ و ریسک پایین ۱۰۰)

Conflict: شاخص درگیری های قومی (از سری شاخص های ICRG) برای کشور i در زمان t

این شاخص یک ارزیابی از خشونت سیاسی در کشور i است که به صورت واقعی یا بالقوه بر حکمرانی تاثیر دارد. امتیاز بالا برای

کشور هایی است که در آن هیچ نوع مخالف مدنی و مسلح در برابر دولت وجود نداشته باشد و دولت به صورت مستقیم یا غیر

³ Rabah Arezki

⁴ Thorvaldur Gylfason

⁵ Corruption

⁶ www.transparency.org/

مستقیم با ابزار خشونت در برابر مردم قرار نگیرد. امتیاز صفر نشانگر ریسک بالا و امتیاز ۴ نشانگر ریسک پایین است. شاخص فوق برگرفته از راهنمای بین المللی ریسک کشورها^۷ است.

^۸Gov: مخارج دولت برای کشور i در زمان t ، کلیه مخارج دولت را شامل می شود. شاخص مذکور برگرفته از گزارشات بانک جهانی^۹ می باشد.

^{۱۰}Res: وفور منابع برای کشور i در زمان t.

شاخص مذکور برگرفته از گزارشات بانک جهانی می باشد.

^{۱۱}dem: شاخص دموکراسی که +۱۰ برای کشور های دموکراتیک و -۱۰ برای کشور های دیکتاتوری برای کشور i در زمان t شاخص مذکور برگرفته از گزارشات بانک جهانی^{۱۲} می باشد.

^{۱۳}Hdi: توسعه انسانی برای کشور i در زمان t.

شاخص مذکور برگرفته از گزارشات سازمان توسعه بین المللی^{۱۴} می باشد.

- شرح کامل روش گردآوری داده ها:

در این تحقیق از روش آماری استنباطی استفاده شده است که اهداف کاربردی دارد. روش مطالعه در تحقیق حاضر به شکل کتابخانه ای می باشد و داده های این تحقیق از طریق منابع رسمی ، بانک جهانی (WDI) و سامانه راهنمای ریسک جهانی (ICRG) جمع آوری شده است.

- جامعه آماری

جامعه آماری این رساله کشور های منتخب OPEC می باشد. و داده های مربوط به آن از طریق منابع رسمی بانک جهانی (WDI) و سامانه راهنمای ریسک جهانی (ICRG) جمع آوری شده است.

⁷ International Country Risk Guide (ICRG)

⁸ government expenditure

⁹ www.worldbank.org

¹⁰ Resource rents

¹¹ <http://www.systemicpeace.org/polity/PTfig01.htm>

¹² www.worldbank.org

¹³ human development

¹⁴ www.undp.org

یافته ها

- نتایج برآورد مدل

پس از بررسی "وجود ریشه واحد" متغیرهای تحقیق با آزمون های دیکی فولر و ایم پسران شین و انجام آزمون هم انباشتگی با رهیافت KAO و اطمینان از پایا بودن سری زمانی و عدم هم بستگی (هم خطی) بین متغیرهای مستقل نتایج آزمون گشتاورهای تعمیم یافته (GMM) به شرح ذیل می باشد:

جدول (۱): نتایج آزمون گشتاورهای تعمیم یافته

متغیر وابسته	Rgdp	
	ضرایب	احتمال
متغیرهای مستقل		
CPI(-1)	0.595962	0.0000
CONFLICT	-0.098900	0.0923
GOVEXP	0.006252	0.5650
RES	-0.004302	0.0026
HDI	3.994090	0.0000
DEM	0.028115	0.0451
Sargan test	41.82307	0.139513
AR(1)	-4.951491	0.0000
AR(2)	1.401696	0.1610

لازم به توضیح است که، آزمون سارگان (۱۹۵۸) برای تعیین هر نوع همبستگی بین ابزارها و خطاها به کار برده می شود. برای این که ابزارها معتبر باشند، باید بین ابزارها و جملات خطا همبستگی وجود نداشته باشد. فرضیه صفر برای این آزمون این است که ابزارها تا آن جا معتبر هستند که با خطاها در معادله تفاضلی مرتبه اول همبسته نباشند. عدم رد فرضیه صفر می تواند شواهدی دال بر مناسب بودن ابزارها فراهم آورد. به علاوه فرضیه صفر آزمون سارگان (متغیرهای ابزاری استفاده شده با پسماندها همبسته نیستند) را نمی توان رد کرد و از این رو می توان گفت که متغیرهای ابزاری استفاده شده در این مدل مناسب هستند. همچنین نتایج آزمون خود همبستگی (AR) نشان می دهد که خود همبستگی در وقفه اول در مدل فوق رفع می شود.

• شاخص CPI بر گرفته از سازمان شفافیت می باشد که مقداری بین ۰ تا ۱۰ و از سال ۲۰۱۳ تا مابین ۰-۱۰۰ تغییر پیدا کرد که ما در رساله حاضر برای حل این مشکل دو سال اخیر (۲۰۱۳-۲۰۱۴) را با نسبت به مقیاس ۱۰ تغییر دادیم. که هر چه به ۱۰ نزدیک می شویم فساد کمتری مشاهده می گردد.

بر اساس جدول فوق و طبق مدل های تحقیق همان طور که انتظار می رود فساد اداری با یک وقفه (CPI_{it-1})، مثبت و معنادار است. این نتیجه نشان از پویایی الگوی یک در طی زمان است، به طوری که کاهش فساد در دوره جاری به دوره بعد نیز کاهش یافته است می یابد.

شاخص درگیری های داخلی در کشور های عضو اوپک تاثیر منفی و معنی داری در سطح ۹۰ درصد بر روی فساد اداری دارد. یعنی فساد را در کشور های عضو اوپک را توسعه می دهد. افزایش درگیری های داخلی (قومیتی، قبیله ای و حزبی) ثبات سیاسی را تضعیف می کند و باعث می شود در این میان برخی مسئولین و افراد سودجو از آب گل آلود ماهی بگیرند و از قدرت خود استفاده کرده و در شرایطی که همه توجه های رسانه و اجتماعی، نظارتی، ... به درگیری ها داخلی معطوف شده، زمینه برای سوء استفاده فراهم و با رانت هایی که بدست می آورند باعث گسترش فساد می گردن د.

شاخص مخارج دولت که نماد اندازه دولت می باشد در کشور های عضو اوپک تاثیر معنی داری بر روی فساد اداری ندارد. فساد ریشه در فعالیتهای دولت، بویژه قدرت انحصاری و نفوذ اختیارات آن دارد؛ از این رو بین میزان فساد و نحوه دخالت دولت در اموراتصادی و شدت گسترش فساد اداری رابطه مثبت وجود دارد. سطح دستمزدها در بخش دولتی به عنوان مهم ترین عامل اثرگذار بر فساد اداری است. بنابراین فساد را باید نوعی عارضه از ضعف بنیادین دولت به شمار آورد، اگرچه از تعریف بالا، فساد با فعالیت دستگاههای دولتی و بویژه انحصارات دولتی پیوند دارد، ولی حذف کامل دولت، واقع بینانه نیست و علاوه بر این، فساد در بخش خصوصی هم دیده می شود. نکته مهم این است که صرف اندازه و مداخله دولت نمی تواند عامل اثرگذاری در فساد باشد، بلکه مداخله دولت زمانی سبب افزایش فساد می شود که دولت در سازوکار بازار اختلال ایجاد کند یا بازار سیاه رواج پیدا نماید.

شاخص وفور منابع در کشور های در کشور های عضو اوپک تاثیر منفی و معنی داری در سطح ۹۵ درصد بر روی فساد اداری دارد یعنی فساد اداری را افزایش می دهد.

شاخص توسعه انسانی تاثیر مثبت و معنی داری در سطح ۹۹ درصد بر روی کاهش فساد دارد.

همانطور که مشاهده می شود در کشور های عضو اوپک دموکراسی تاثیر معنی دار و مثبتی در سطح ۹۵ درصد بر روی کاهش فساد دارد .

دموکراسی که میانگین شاخصهای حقوق سیاسی^{۱۵} و آزادی مدنی^{۱۶} است، به عنوان یک عامل سیاسی که بر فساد تاثیر دارد، در نظر گرفته شده است . حقوق سیاسی، شامل انتخابات دموکراتیک، قوه قانونگذاری، احزاب مخالف و آزادی مدنی، شامل رسانه های گروهی آزاد و مستقل، آزادی بیان و تشکل اجتماع، با فساد همبستگی منفی دارند. اگرچه هیچ نظام سیاسی مبرا از فساد را نمی توان یافت، اما بین میزان فساد، مردم سالاری و سطح توسعه یافتگی یک رابطه وجود دارد. به این معنی که هرچه سطح توسعه یافتگی بالاتر و میزان دخالت و مشارکت مردم در تعیین سرنوشت و نحوه مدیریت جامعه بیشتر باشد، به همان نسبت فساد قابلیت بروز کمتری می یابد. کنترل بیش از حد شهروندان باعث کاهش اعتماد آنها و افزایش فساد می شود. اگرچه فساد در جوامع دارای آزادی مطبوعات نیز وجود دارد، اما باید گفت آزادی مطبوعات و مردم سالاری این تضمین را می دهد که در صورت وقوع ، فساد پنهان نمی ماند؛ از این رو این افشاگرها می تواند از رشد و گسترش فساد جلوگیری کند.

بحث و نتیجه گیری

بر اساس نتایج بدست آمده از آزمون فرضیه ها به روش گشتاور های تعمیم یافته برای کشور های عضو اوپک در طول دوره ۲۰۰۰-۲۰۱۴ مشاهده می شود که کشور هایی که در آنها منابع فراوان وجود دارد و دارای فضای بسته سیاسی می باشد مساعد برای رانت خواری و فساد می باشد. در این مطالعه اثر فراوانی منابع طبیعی بر روی فساد بررسی شد. بر خلاف مطالعات پیشین که در آن از سهم صادرات محصولات اولیه به کل صادرات به عنوان معیاری برای فراوانی منابع طبیعی استفاده شده است به طور مستقیم از رانت منابع (به خصوص رانت نفت و مواد معدنی) استفاده شده است و اثر متغیر های دموکراسی ، مخارج دولت ، درگیری های داخلی ، توسعه انسانی نیز لحاظ شده است. سپس با بکارگیری داده های تابلویی ۱۲ کشور عضو اوپک برای دوره زمانی ۲۰۰۰-۲۰۱۴ و روش گشتاورهای تعمیم الگوی مورد نظر برآورد شده است.

نتایج نشان میدهد که رانت نفت و مواد معدنی با فساد بیشتر در ارتباط است. ضمن اینکه این رابطه برای ذخایر نفت سرانه و تولید نفت سرانه نیز برقرار است. با بهبود دموکراسی اثر رانت نفت بر فساد نیز تعدیل میشود.

توصیه های های سیاستی :

با توجه به نتایج حاصله به نظر می رسد آنچه سیاستگذاران باید مد نظر قرار دهند این است که فراوانی منابع طبیعی و رانت های حاصل از آن ، دولت ها را برای ورود به فعالیت های رانت جویی تشویق کرده و بهطور قابل توجهی زمینه های ایجاد فساد را افزایش می دهد. از سوی دیگر شواهد آماری نشان دهنده آن است که بهبود دموکراسی می تواند آثار منفی منابع را تا حد زیادی تعدیل کند. شواهد تجربی بیانگر این است که کشور هایی که فرآیند اکتشاف و استخراج منابع طبیعی را به بعد از ایجاد نهاد های دموکراتیک کارا، موقوف کرده اند، بهتر توانسته اند فساد را کنترل کنند.(استرالیا، نروژ و کانادا). به نظر می رسد

¹⁵ Political Rights

¹⁶ Civil Liberties

ایجاد تغییرات نهادی و تلاش برای ایجاد دولتهای پاسخگو، بتواند در این زمینه موثر باشد. این تغییرات نهادی می تواند شامل اصلاحات قضائی، قانونی و انتخاباتی باشد. بهبود حقوق شهروندی و دسترسی به اطلاعات از طریق قانون گذاری و وجود ثبات سیاسی و عدم درگیریهای قومی و قبیله و یا دخالت دولت های استعمار گر جهت ایجاد اختلافات قومی و قبیله ای در جهت منافع خویش و نظارت اجتماعی بر بروکرات ها، می تواند به عنوان ابزار مناسب در راستای ایجاد یک دولت پاسخگو تر باشد.

منابع

- بالتاجی ، بدی، ۱۳۹۱ ، اقتصاد سنجی ، انتشارات نشر نی ، چاپ اول
- تانزی، ویتو، ۱۳۸۷ ، مسئله فساد، فعالیت های دولتی و بازار آزاد، ترجمه بهمن آقائی، اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره ۱۴۹ و ۱۵۰
- تودارو، مایکل؛ پیشین، ص ۱۳۲ و ۱۳۳
- تودارو، مایکل، ۱۳۶۹ ، توسعه اقتصادی در جهان سوم، غلامعلی فرجادی، تهران، سازمان برنامه و بودجه ، ج ۱، ص ۲۳
- جهانیان، ناصر، ۱۳۸۶ ، بنیادهای توسعه اقتصادی عادلانه در اسلام، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، تهران، ص ۱۵۹
- حبیبی، نادر، ۱۳۷۵ ، فساد اداری، انتشارات وثقی، چاپ اول
- خضری، محمد، ۱۳۸۴ ، تحلیل نهادی فساد اداری، فصلنامه مطالعات راهبردی؟، سال ۸، شماره ۳، شماره مسلسل ۲۹
- خلیلی تیرتاشی، نصرالله، ۱۳۸۰ ، اندیشه های اقتصادی ابن خلدون، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول، ص ۶۳ و ۶۵ و ۶۶
- دلاپورتا، دوناتلا، ۱۳۷۵ ، فساد دموکراسی، ماهانه پیام یونسکو، شماره ۱۱۳، آذر
- ژوو، ادمون، ۱۳۷۳ ، جان سوم، ترجمه سیروس سهامی، انتشارات چاپخش، چاپ اول
- ستاری فر، محمد، ۱۳۷۴ ، درآمدی بر سرمایه و توسعه، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۷۴، ص ۱۷۱
- سرداری، احمد، ۱۳۸۰ ، رویکردی به ساختارهای اداری کشورهای در حال توسعه بررسی آسیب شناسی اداری، دومین همایش علمی و پژوهشی نظارت و بازرسی
- سوری ، علی، ۱۳۹۱ ، اقتصاد سنجی همراه با کاربرد Eviews7 ، نشر فرهنگ شناسی و نشر نورعلم ، چاپ سوم
- سیف، احمد، ۱۳۸۶ ، مقدمه ای بر اقتصاد سیاسی، تهران، نشر نی
- فراهانی فرد، سعید، ۱۳۸۴ ، توسعه پایدار بر محور عدالت، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، سال پنجم، ص ۹۲
- فرهادی نژاد، محسن، ۱۳۸۹ ، بررسی تطبیقی فساد اداری در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، تحول اداری، دوره هفتم، شماره ۴۵، ص ۴۹
- کلیتگارد، رابرت، ۱۳۷۵ ، چه می توان کرد، ماهانه پیام یونسکو، شماره ۱۱۳، آذر
- میلومیدانا، راشل ، ۱۳۷۵ ، چه میتوان کرد؟، ماهنامه پیام یونسکو، شماره ۱۱۳، آذر

متوسلی، محمود، ۱۳۷۳، خصوصی سازی با ترکیب مطلوب دولت و بازار، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، چاپ اول،
ص ۲۴۵

محمدزاده، پرویز، فشاری، مجید، ۱۳۸۹ کاربرد نرم افزار STATA در اقتصاد سنجی تهران: نور علم و دانشکده علوم اقتصادی
محمدزاده، عباس، ۱۳۷۴، مدیریت توسعه، انتشارات سمت، چاپ اول
محمدزاده، عباس، ۱۳۷۴، مدیریت توسعه، انتشارات سمت، چاپ اول

مهرگان، نادر، الهه، محسنی، ۱۳۹۱، بررسی رابطه علی بین فقر و فساد در کشورهای در حال توسعه، فصلنامه علمی-پژوهشی رفاه
اجتماعی، سال دوازدهم، شماره ۴۶

نراقی، یوسف، ۱۳۷۰، توسعه و کشورهای توسعه نیافته، تهران، شرکت سهامی انتشار، ص ۳۱

- Abolhasani, R. (2007). Political corruption in view of some Muslims thinkers. Politics chapter, Vol. 37 (4), pp. 19-1. (In Persian).
- Habibi, N. (1996). Coorruption, vasghi publication. (In Persian).
- Johson, charap and Harm Chiristian(2000), Institutional corruption and the kleptoratic state , Iternational monetry fund, July.
- Kaufman, Daniel (1997). Corruption. Foreign policy, no.107, summer
- Kaufman, Daniel (1997), Corruption Foreign policy, no.107. Summer
- La Porta, R. Lopez-de-Silanes, F. Shleifer, A. & Vishny, R. (1999). The quality of government. Journal of Law, Economics, and Organization, 15, 222279.
- Rafipoor, F. (2009). Corruption as a social canceer, puplication shares company. (In Persian).
- Sadeghi, H., A. assari and Shfaqy Shahri, V. (2010). Measuring Corruption in Iran using fuzzy logic (economic approach), Economic Journal, and NO.10 (4). Pp. 139-174. (In Persian).
- Sadeghi, K., & Sajoodi, S. (2011). . Depended of corruption and government size in the organization of The Islamic Countries. , political-economic chapter, vol.285, pp. 203-194. (In Persian).
- Sameti, M. et al. (2006). . Studying the effect of freedom economic on corruption. , The iran of Economical Researchs Chapter, 28, pp.87-105. (In Persian).
- Treisman, D. (2000). The causes of corruption: a cross-national study. Journal of Public Economics, 76, 399-457.
- Kordloo, M.R. (2006). "Corruption". Accounting & science chapter, 5(16), pp.63-41. (In Persian).
- Vini Koomar, B., & Imil pi, B. (2010). Challenge of corruption in Asia, hosein azim beik & Ali Reza Dihlim, Tehran: New of time. (In Persian).
- Kolstad,L., Soreide, T.,and Wiliams, A. (2008), "Corruption in Natural Resource Management: An Introduction", *Anti Corruption Resource Center*, No.2, pp.1-4.